

LUISA NOVÁKOVÁ

VESELÉ POHÁDKY PAVLA EISNERA

Jsou autoři nebo jednotlivé texty, jimž se nedostalo z různých důvodů dostatečné pozornosti literární kritiky, ačkoli to neodpovídá jejich kvalitě. Pravděpodobně ještě více než v literatuře pro dospělé najdeme takových případů v literatuře pro děti, stojící stále tak trochu na okraji zájmu. To platí i o dětské knížce Pavla Eisnera *Veselé pohádky*. Nemůžeme ji sice nazvat knihou zapomenutou, ale mezi ty zapomínané rozhodně patří.

Doba německé okupace, národní ohrožení, motivovala českou společnost — a zvláště tu její část, která měla blízko ke kultuře a literatuře —, aby věnovala větší pozornost dětské knize. Svou konjunkturu tak prožívá také jeden ze základních žánrů literatury pro děti a mládež — pohádka. Pozornost k ní obracejí na tomto poli noví, jinak však mnohdy významní autoři, zabývá se jí literární kritika, hledají se cesty inovace a obohacování žánru.

Látkové obohacení české pohádkové literatury ve čtyřicátých letech přinášejí různá převyprávění lidových pohádek jiných národů, často národů exotických. Nejde přitom pochopitelně pouze o oblíbenou *Tisíc a jednu noc*, ale rovněž o látky mnohem méně známé. Platí zde ovšem opět, že nelze vnímat čtyřicátá léta v této oblasti odtrženě od let minulých (i tady se setkáme s pozoruhodnými vstupy látek z méně obvyklých kulturních oblastí, připomeňme třeba staré židovské legendy a báje v podání Dominika Filipa *Kouzelný prsten krále Šalomouna* aj.). Konjunktura pohádky za okupace však i tyto cesty obohacování cizími zdroji zmnožuje a někdy prohlubuje.

Cestou zpracovávání motivů lidových pohádek především cizích národů šel také Pavel Eisner. Jeho *Veselé pohádky*, vydané roku 1942, dvanáct textů na motivy světových pohádkových látek a bajek, jsou ale přepracováním skutečně osobitým — a velice volným. Protože Eisner nemohl za války knihu podepsat sám, kryl její vydání svým jménem redaktor a spisovatel Jaroslav Podroužek.

Snad proto, že významný autor zůstal utajen (a ani po osvobození se na tom mnoho nezměnilo), a snad i z důvodu, že sám nakladatel nechtěl na edici v době okupace příliš výrazně upozorňovat, nedočkaly se *Veselé pohádky* řádného kritického ohlasu a upadly v zapomenutí.

Pavel Eisner, znalec a obdivovatel češtiny, spisovatel a básník se však nezapřel ani v knize pro děti.

Právě z jazykového hlediska přináší jeho *Veselé pohádky* výrazné hodnoty. Vytříbenost, schopnost práce s hovorovou mluvou, využití specifického výraziva a stylu (zvláště v dialogích, případně monologích) k charakteristice postav, přirozenost vyprávění — to všechno působí velice živě a moderně dodnes.

Eisner zpracoval především bajky a zvířecí pohádky, často orientálního původu, v pohádce Jak Chytrákovští nakoupili chytrou pak látku kocourkovskou, africkou v pohádce O jedné svatbě na nebi, indiánskou v Jak severák Kabibonoka nepořídil, nevyhnul se ani motivu z tradice naší — Jak chtěl krejčík dělat Pánaboha.

Cizí původ většiny pohádek Pavla Eisnera odpovídá tendenci obohacovat českou tvorbu novým hledáním a zpřístupňováním neotřelých zdrojů (tendenci, jak dokazuje i Eisnerův později vydaný *Podivuhodný příběh námořníka Sindibada*, Eisnerovi blízkou).

Tím, na čem Eisner staví, čím ozvláštňuje přejaté látky, je výrazný a vsutku svěbytný humor. Je založen předně na jazyce a na vykreslení postav (k čemuž autor účelně využívá hojných dialogů, případně monologů) i zápletek, které směřuje ke grotesce.

Najdeme dokonce i jakousi humornou obhajobu čisté češtiny (zajímavou snad především v historickém — válečném kontextu):

„Tak, tak, šamrdletem jsi ji bacil. Tak já ti něco povím, milý krejčíři. Šamrdletem říkáš, a to ty asi taky říkáš pigovat a revéry a heftovat a fortštósek a snad i Latest fashion. A to se u nás nesmí, u nás se musí mluvit hezky pěkně. To kdybys tu chtěl zůstat u nás, musil bych tě dát do přípravky a pak bys musil dělat přijímací zkoušku, a ta je přísná.“¹

Mluvíme-li o jazykovém základě Eisnerova humoru, je třeba říci, že jde v některých pasážích doslova o jazykovou hru — na hře s jazykem, zde se šlechtickými tituly, je postavena celá jedna pohádka — Sněm zvířat:

„A pak přišla ještě jiná zvířata, Jeho Nosoroží pan nosorožec a Jeho Tlaposlaví pan levhart a další a další lesní panstvo, a všichni se divili, a pak řekli, to my tak nenecháme, tady se musí něco stát, a zasedli k radě.

„Něco se musí stát,“ řekla Jeho Chobotní Jasnost.

„Vaše Jasnost soudí zcela správně,“ řeklo Jeho Blahoroží.

„Zajisté,“ prohlásila Jeho Rypáči Urozenost.

„Výborně,“ dodalo Jeho Nosoroží.

„To je navlas mé mínění,“ dělo Jeho Tlaposlaví.

„Přidávám se zouplna k pánům, kteří promluvili,“ řekla konteska Gizela Gazela.“²

Humor Pavla Eisnera ocení více zralejší čtenář — ostatně ani adresáta Eisnerových pohádek nelze z věkového hlediska snadno určit, rozhodně však ho nalezneme ve skupině dětí starších, které už pomalu opouštějí klasickou pohádku

¹ Jak chtěl krejčík dělat Pánaboha (PODROUŽEK 1942: 54–55).

² Sněm zvířat (PODROUŽEK 1942: 33).

jako základní kámen své četby a obrací se jinam. A mnoho Eisnerových motivů nabývá na plné úsměvnosti teprve tehdy, pokud si recipient uvědomí, nakolik přesně odrážejí reálný život a reálné lidské chování. Často navíc v takových situacích a kontextech, které jsou bližší čtenáři dospělému než dítěti.

O humor šlo Pavlu Eisnerovi především — a tato skutečnost výrazně vyniká zvláště u bajek (oscilujících výrazně na občas pomyslné hranici se zvířecí pohádkou). V Eisnerově podání ztrácejí totiž přinejmenším otevřenou moralistickou tendenci, vyznění a naučení — a jejich zápletky autor využil hlavně pro zábavu. A Eisnerovy bajky se tak v podstatě vydávají na cestu k anekdotě.

Pavel Eisner vypravuje své *Veselé pohádky* jakoby pro osobní radost z vypravování. Mimo to, že tak dodává textu nepopíratelnou jiskru (typickou pro podobný autorský přístup) a spád, přináší s sebou tato cesta i drobná negativa. Přes již zmiňovanou jazykovou vytríbenost překvapí u autora Eisnerových kvalit (zaměřeného navíc dalo by se říct programově na zdůrazňování možností a krás češtiny) tu a tam se objevivší „slohová nedotaženost“, především zbytečné, umělecky nijak neopodstatněné opakování slov, způsobené snad spěchem při práci a přehlédnutím (k němuž autora přirozeně sváděla snaha o co největší přiblížení se hovorovému jazyku, proto je stěží možno kritizovat velmi vysokou frekvenci ukazovacích zájmen, mnohdy z významového hlediska nadbytečných, ale typických pro hovorovou mluvu).

Za příklad by mohla sloužit i výše uvedená ukázka z pohádky *Jak chtěl krejčík dělat Pánaboha*, ale lze uvést i ukázky jiné: „Ale už mu nebylo moc do řeči, a brzy se odbelhal domů. A na návštěvu k chřástalům už nepřišel. / Od těch dob říkají v chřástalovic rodině: / ‚Maminko, přines z komory oštep, přišel pan buvol.‘ A když to říkají, strašně se řehtají, to víte, když se směje chřástal, už to něco vydá [...].“³ Nebo: „[...]Budeš muset do nebeské polepšovny a tam se budeš vznášet nad velkou vanou se studenou vodou, ale bez rybiček, a tam budeš, dokud se nepolepšíš.“⁴ Aj.

Na účinek humoru spoléhá Pavel Eisner i co se týče motivů drastických. Nevypouští je a zmírňuje pouze zmiňovaným humoristickým podáním — jako by je v humorném rámci nebylo třeba brát vážně. Toto jeho autorské rozhodnutí vztahující se k problematice drastičnosti v knížkách pro děti není nezajímavé, zvláště v dobovém kontextu, ve vztahu k boji o pohádku, zaměřujícím se i na problematiku drastických dějových prvků v textech pro malé čtenáře. Současně kvalitní dětské literatuře je ovšem podobně „lehkomyšlný“ postup, aspoň v míře Eisnerových *Veselých pohádek*, v podstatě cizí. Jistě, lehkovážné nakládání s drastickými motivy není znakem všech textů knihy, výrazně vystoupí do popředí zvláště ve Lvím amuletu — a pohádka *Přítel ptáček* má už rysy humoru skutečně černého:

„[...] Nadzvedne pokličku, a ejhle, ptáček posměváček leží v hrnci nohama vzhůru. To on si přebral při polykání brambor a udusil se.

Ptáčková posměváčková se dala do pláče. Netopýr za stolem povídá:

³ Buvol a chřástal (PODROUŽEK 1942: 84), podtrhla L. N.

⁴ Jak se Mourek dostal do nebe (PODROUŽEK 1942: 69), podtrhla L. N.

„Proč pláčete, paní ptáčeková posměváčková?“
 „A jakpak nemám plakat,“ povídá ptáčeková posměváčková, „podívejte se, kde mám muže!“

A ukázala netopýrovi hrnc s brambory a s ptáčkem posměváčkem.

„Chudáček ptáček posměváček! To on vlezl do toho hrnce, abych měl k těm bramborám taky ještě pečínku! Inu, zlatý přítel, ten ptáček posměváček.“

A netopýr si sedl za stůl a spořádal brambory i ptáčka posměváčka. A když se vrátil domů, vypravoval na potkání, jaký to byl zlatý přítel, ten ptáček posměváček.⁵

Eisnerovy *Veselé pohádky* připomenou nepřímo okruh autorů *Lidových novin*, některé jejich náhledy na literaturu, odrážející se v díle. Nejde pouze o podobný přístup k jazykové stránce textů, o schopnost docenění, a zapojení do beletrie, různých vrstev češtiny — češtiny hovorové, nespisovné, slangových výrazů (v případě *Veselých pohádek* často pocházejících z němčiny) apod. —, což dodává knížce živosti, jazykové modernosti a barvitosti. Spojitost lze zahlédnout i v přístupu k zobrazování světa, k tomu, jak je zcivilňován. Ve *Veselých pohádkách* se odráží život prvorepublikánských malých řemeslníků či podnikatelů — tak třeba v pohádce O kocouru-rybáři pracuje Eisner s pojmy jako *živnost*, *koncese* nebo *být na pokladnu*.

Zároveň však srovnáme-li z tohoto zorného úhlu *Veselé pohádky* Pavla Eisnera s pohádkami Karla Čapka, je dlužno poznamenat, že zatímco Čapek vtělil do svých pohádek předně duch městský, Eisner se nevyhýbá, spíše naopak, duchu české vesnice (případně malého městečka venkovu velice blízkého). Z mírně archaické představy o venkově (odkazující snad až k venkovské próze 19. století) vyrostla například postava kočičí babičky v pohádce O kocouru-rybáři. Výrazně se život a duch české vesnice promítá v africké pohádce O jedné svatbě na nebi, rovněž v pojetí Boha jako hospodáře v textu Jak chtěl krejčík dělat Pánaboha, v níž se Eisner pokouší využít prostředí, o němž se předpokládalo, že je čtenářsky přitažlivé.⁶

Bylo-li výše zmíněno, že Pavel Eisner nadřadil humor a radost z vyprávění snaze vypořádat se koncepčně s drastickými motivy, je třeba dodat, že rovněž dějové nelogičnosti, pramenící pravděpodobně z lidových předloh, ponechal bez úprav. Za příklad nám může posloužit opět africká pohádka O jedné svatbě na nebi.⁷ Lze uvažovat o tom, zda uváděné přehlížení důležitosti dějové logiky (pře-

⁵ Přítel ptáček (PODROUŽEK 1942: 79–80).

⁶ U této pohádky by nás mohla napadnout ještě jedna podobnost s Karlem Čapkem: chápání Boha vycházející z naivních představ, které ovšem autor neironizuje, nápadně připomene zobrazení Čapkovo v povídce Poslední soud, součástí *Povídek z jedné kapsy*. Stěží však lze dokázat přímou souvislost, podobnost mohla vzniknout spíše společným východiskem — využitím právě oněch zjednodušených, často od původu lidových či pololidových představ o Bohu.

⁷ (Zatímco nebeské děvečky mohou sestoupit na zem, kdy se jim zachce, dcera luny a slunce to z neznámé, nevysvětlené příčiny nedokáže.) Zde máme rovněž možnost porovnání — tutéž látku zpracoval také Eduard Bass (knižně vyšla až posmrtně v knize *Na lodi za pohádkou*, vznik Bassových pohádek z tohoto souboru však spadá do 20. — 40. let 20. století). Narodil

kvapivé v natolik volných variantách, jaké představují *Veselé pohádky* Pavla Eisnera) nevypráví — stejně jako jistá míra stylistické nedotaženosti, o níž jsem se už zmiňovala — o autorově nedostatku času na důkladnější propracování textu.

K podobnému závěru by snad mohl vést ještě jeden příklad — a to pohádka *Jak severák Kabibonoka nepořídil* (jediná má podtitul *Podle severoamerických Indiánů*, nejspíše zdůrazňující, že autor cítil její závislost na předloze jako větší než u pohádek jiných, ostatně míra této závislosti je skutečně očividně rozdílná). Tady totiž Pavel Eisner dokonce zařadil do textu rýmovánky, kupodivu nízké kvality: „Foukal, foukal na mne děda, / myslil že mi z toho běda; / poslal na nás ledovce, / z ledovce je lívanec, / a má zas tím větší vztek, / zima, hlad a děreček!“⁸

Vzhledem k uměleckým schopnostem autora, básníka a překladatele poezie, i k celkovému ladění knížky, se dokonce nabízí otázka, zda nešlo o autorský záměr. O jakousi satiru na podobně nevalné a široce rozšířené neumělé rýmováčky (takto lze rozhodně chápat poměrně vysokou frekvenci deminutiv v textu — kterými však Eisner zároveň dosahuje jisté stylizace přibližující jeho text lidovému vyprávění). Jestliže však o takový záměr šlo, minul se účinkem — nemohl být totiž spolehlivě odhalitelný ani v době vydání knížky, natož dnes.⁹

To vše jsou však výhrady dílčí. Jako celek zůstávají *Veselé pohádky* Pavla Eisnera knihou zdařilou. V době svého vzniku patřily k nejlepší části pohádkové produkce. Obohatily soudobou literaturu pro děti látkově, zajímavým, neotřelým využitím bajky, smyslem pro jazyk, jeho poezii, bohatstvím a barevností. Nepřímo, rezignací na jakoukoli výchovnost, potírají *Veselé pohádky* ve čtyřicátých letech pomalu dožívající proud poučovatelských, mentorujících textů pro děti.

Cesta *Veselých pohádek* Pavla Eisnera je cestou humoru v dětské literatuře, humoru založeného na jisté tvrdosti, se sklonem ke společenské satíře — ale přitom humoru uhlazeného poetičností, v němž objevíme rovněž prvky absurdity a nonsensu (hlavně v pohádce *O kocouru-rybáři*) — což potom ve spojení s jazykovou stránkou díla, a konečně i s žánrem zvířecí pohádky či bajky, otevírá výhled k Miloši Macourkovi.

Přesto zůstaly *Veselé pohádky*, pravděpodobně i kvůli mizivé odezvě u dobové kritiky, ojedinělým hlasem, počinem bez následovníků.

od Eisnera však Bass svůj text nelogičností zbavil.

⁸ *Jak severák Kabibonoka nepořídil* (PODROUŽEK 1942: 65).

⁹ V souvislosti s pohádkou *Jak severák Kabibonoka nepořídil* si lze znova všimnout (i když na jiném příkladě), že humor má v Eisnerově knížce vládnoucí postavení, je nadřazen ostatním složkám příběhu. Pavel Eisner zpracoval totiž původně zcela vážnou látku — boj člověka s přírodním živlem o přežití v ní není nazírán jako lehkovážné kočkování. Nabízí se tu srovnání s tím, jak adaptoval indiánské pohádky v knize *Co vypravoval starý Indián* Petr Denk.

PRAMENY

BASS, Eduard

1957 *Na lodi za pohádkou* (Praha: SNDK)

DENK, Petr

1941 *Co vypravoval starý Indián* (Praha — Brno: Ústřední učitelství nakladatelství a knihkupectví)

EISNER, Pavel

1945 *Podivuhodná dobrodružství námořníka Sindibada* (Litoměřice: Nakladatelství Pax — František Hnyk)

FILIP, Dominik

1937 *Kouzelný Prsten krále Šalomouna. Biblické legendy* (Praha: Toužimský a Moravec)

PODROUŽEK, Jaroslav (EISNER, Pavel)

1942 *Veselé pohádky* (Praha: Plzákovo nakladatelství)

PAVEL EISNERS *VESELÉ POHÁDKY* — „FRÖHLICHE MÄRCHEN“

Der Beitrag ist dem fast vergessenen Kinderbuch des tschechisch-deutschen Schriftstellers, Literaturkenners und Übersetzers Pavel Eisner *Veselé pohádky* gewidmet. Das Buch erschien 1942, zum Schutz vor der Besatzungsmacht unter dem Namen Jaroslav Podroužek.

Für die Entwicklung der tschechischen Kinder- und Jugendliteratur spielt die Zeit des Zweiten Weltkrieges eine Schlüsselrolle. In der Zeit der Okkupation machte sich die tschechische Gesellschaft mehr als früher die Bedeutung der Kinderliteratur bewusst, was u. a. mit sich brachte, dass bedeutende, in der Literatur für Erwachsene etablierte Schriftsteller begannen, Literatur für Jugendliche zu schreiben. So auch Pavel Eisner, der sich einem der Entwicklungstrends der Kinderliteratur anschloss, nämlich der Suche nach neuen, tragfähigen Entwicklungswegen des Märchens.

Im Beitrag wird vor allem untersucht, in welcher Weise Eisner in den „*Fröhlichen Märchen*“ volkstümliche Motive, Humor und eine individuelle Sprache einsetzt. Zum Abschluss wird die Frage aufgeworfen, warum das im zeitgenössischen Kontext überdurchschnittliche Buch, das auch heute noch von Interesse für Verleger wie Leser sein kann, von der Literaturkritik nicht besonders beachtet wird.